

Danimarka'da Vatandaşlık Eğitimi*

Citizenship Education in Denmark

Sevgi Coşkun KESKİN¹ ve Deniz YÜCEER²

Özet

Dünyada birçok ülke kendi yapı ve anlayışına uygun olarak, iyi birer vatandaş yetiştirme amacını gerçekleştirmek için sosyal bilgiler ve tarih programına başvurmuştur. Bu ülkelerden birisi de Danimarka'dır. Danimarka bu amaç doğrultusunda, Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla toplumun değerlerine saygılı, demokratik topluma aktif bir şekilde katılan ve yaşadığı toplumun gelişmesi için katkıda bulunan bireylerin yetiştirilmesini hedeflemektedir. Son yıllarda ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından vatandaşlık eğitimi merkezli pek çok uygulama ve proje yapılmaktadır. Bu çalışmalara ışık tutmak ve öneriler getirmek için vatandaşlık eğitimi büyük bir ciddiyetle yürüten Danimarka'nın sosyal bilgiler ve tarih programları hedef, içerik, öğrenme öğretme süreçleri ve değerlendirme boyutları bakımından incelenmiştir.

Çalışma; Danimarka'nın Odense Bölgesi'nde uygulanan sosyal bilgiler dersinin görüldüğü 7.-9. sınıf ve tarih dersinin görüldüğü 3.-9. sınıf düzeyleri ile sınırlı kalmıştır. Araştırmada, doküman analizi ile adı geçen programlar incelenmiştir. Programlar ülkenin Eğitim Bakanlığı kaynaklarına ulaşılarak elde edilmiştir. Danca diliyle yazılı olan dokümanlar önce İngilizceye sonra Türkçeye çevrilmiştir. Bu esnada Danimarkalı program

* 20-22 Nisan 2012 Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, scoskun@sakarya.edu.tr

² Felsefe Öğretmeni, Özel Sektör, yr.deniz@sakarya.edu.tr

uzmanları ve alan öğretmenlerinden gerektiğinde çeviri için destek alınmıştır. Bunun dışında veri toplamak amacıyla araştırmacı, çeşitli ders etkinliklerine katılarak gözlemlerde bulunmuştur.

Elde edilen bulgulara göre; Danimarka'da vatandaşlık eğitiminde demokrasi, özgürlük, saygı kavramlarının üzerine odaklanıldığı; öğrencilere demokratik yaşama katılım için gerekli olan kuralların ve değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca, öğrencilere demokratik yaşama katılma konusunda seçim yapabilme ve fikirlerini özgürce söyleyebilme hakkına sahip oldukları anlayışının verilmeye çalışıldığı da tespit edilmiştir. Vatandaşlık eğitiminin sadece teoriye dayalı olmadığı, okulların öğrencilere bu dersin merkezinde olan demokrasi anlayışını, gerek düşünce gerekse de eylem olarak kazandırmaya çalıştığı görülmüştür. Bu bağlamda Danimarka'nın Sosyal Bilgiler Programının içeriğinin düşünce özgürlüğü, demokrasi, ideolojiler, politika ve anayasa gibi konulardan oluştuğu söylenebilir.

Ayrıca Danimarka'nın sahip olduğu çok kültürlü yapının ortak yaşam açısından toplumdaki bireylerin birbirini anlaması gerekliliğini ortaya çıkardığı; vatandaşlık eğitiminin de öğrencilerin karmaşık sosyal yapıya uyum göstermesi ve farklılıkları anlaması konusunda önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Danimarka Sosyal Bilgiler ve Tarih Programı, vatandaşlık eğitimi, hedef, içerik, öğrenme öğretme süreçleri ve değerlendirme

Extended Abstract

Many countries in the world refer to the social studies and history program to achieve the objective training a good citizen according to its own structure and approach. Denmark is one of these countries. For this purpose Denmark aims to educate individuals who are respectful to the values of community, actively participate in the democratic society and contribute to the development of living community. In this context, the content of Social Studies Program in Denmark forms such as freedom of thought, democracy, ideology, policy and constitutional issues. In recent years in our country makes many applications and project that is based to citizenship education by the Ministry of Education. To shed light on these studies and bring recommendations, social studies and history curriculum of Denmark carrying out citizenship education very seriously is investigated in terms of dimensions of goals, content, learning and teaching process and evaluation.

This study is limited with social studies lesson in 7th-9th class and history lesson in 3th-9th class which is applied in Odense of Denmark. In this study it is examined metioned the programs by document analysis. The Programs are obtained reaching the country's Education Ministry sources. The documents which were written Danish language are translated into first English and then Turkish language. In the meantime it is receieved the support for translation fromDanish programs professionals and teachers where it is needed. In addition to data collection, the researcher is observed participating various course activities.

According to results of analysis of the data, these findings are reached: It is often emphasized on concept of democracy, freedom, and respect in citizenship education in Denmark. It is intended to give the students required the rules and values for participation in the democratic life and it is attempted to be given approach that the students have a right

to say their ideas freely and to choose to participate in democratic life. It is seen that citizenship education is not only based on theory in the process and democracy approach is at the center of this course is tried to gain the students in the schools in both of thought and action, it is shown the student council as an example. In this context it can be said that Danish Social Studies Program's content occurs from issues such as freedom of thought, democracy, ideologies, policies, constitution

It is seen to reveal that individuals need to understand each other that Denmark has a multicultural structure. It is also seen to have an important function about adoption complex social structure and understand differences of students in citizenship education.

Keywords: Curricula of History and Social Studies in Denmark, citizenship education, aim, learning and teaching process and evaluation.

Giriş

Devletle arasında karşılıklı etkileşimle birlikte bir bağ olan kimse olarak tanımlanan ‘vatandaş’ın (Karaman Kepenekçi, 2008; Sağırılı, 2005), yaşadığı ülke ve dünyaya aykırı bireyler olmaması için etkili ve demokratik bir vatandaşlık eğitiminden geçirilmesi gereklidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiye kararına (2010, s. 7) göre demokratik vatandaşlık eğitimi;

... demokrasi ve hukukun üstünlüğünü yaygınlaştırmak ve korumak amacıyla; öğrencileri bilgi, beceri ve anlayışla donatmak ve tavır ve davranışlarını geliştirmek suretiyle, onları toplumda demokratik haklarını ve sorumluluklarını kullanıp savunacak şekilde yetkinleştirmeyi, öğrencilerin çeşitliliğe değer vermelerini ve demokratik yaşamda aktif bir rol oynamalarını sağlamayı amaçlayan, eğitim, öğretim, farkındalık artırıcı girişimler, bilgiler, uygulamalar ve faaliyetlerdir.

Bu bağlamda Türkiye ve birçok ülkede ilköğretim çağındaki çocuklara, her ülkenin kendine göre belirlediği vatandaş yetiştirme modeline göre gerekli değer, tutum ve davranışlar sosyal bilgiler dersi kapsamında öğretilmeye çalışılmaktadır. Nitekim MEB’e (2005) göre Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerin ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir. Diğer bir ifadeyle, “Sosyal Bilgiler, sosyal bilimler disiplinlerinden ilköğretim dönemi çocuklarının seviyesine uygun olarak seçilmiş bilgilerin, disiplinler arası bir yaklaşımla verildiği bir müfredat programıdır

(Safran, 2008). Öğrenciler, iyi bir vatandaş olmak için gerekli ilk temel bilgi ve becerileri, sosyal bilgiler dersinde kazandığından günümüz eğitim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda da, sosyal bilgiler dersi vatandaşlık eğitimi konusunda önemli bir misyonu üstlenmektedir. Çünkü bu dersin temel amacı, küreselleşme sürecinde birbiriyle etkileşimli olan, günümüz dünyasında kültürel çeşitliliği tanıyan ve benimseyen, demokratik toplumun vatandaşları olarak mantıklı kararlar vermeleri konusunda genç kuşaklara yardım etmek; kamusal yaşama katılmak ve kamusal yaşamda aktif olmak için öğrencilerin gerekli demokratik eğilimini, vatandaşlık bilgisini geliştirmektir (NCSS, 1992). Bu amaçlar doğrultusunda ülkelerin eğitim anlayışında toplumun değerlerine saygılı, demokratik topluma aktif bir şekilde katılan ve yaşadığı toplumun gelişmesi için katkıda bulunan bireyleri yetiştirmek ve onlara ülkelerinin tarihini, kültürel mirasını, rejimini ve demokratik sistemini anlama, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilme, anlaşmazlıkları çözme, işbirliği ve iletişim becerisini kazanma ve eleştirel düşünebilme gibi değerler kazandırmak için (Akbaş, 2008) vatandaşlık eğitimine ağırlık vermesi gerekmektedir.

Bugün birçok ülkede sosyal bilgiler kapsamında verilmekte olan vatandaşlık eğitiminde, sadece kendi ulusu için yaşayan bireylerin yetiştirildiği geleneksel vatandaşlık eğitimi yerine, ulusal ve evrensel değerleri benimsemiş, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlı bireyler yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Kan, 2009). Bu paralelde vatandaşlık eğitimi dünya vatandaşlığını kapsayan bir boyutta verilmeye başlanmıştır. Çünkü bugün birey sadece kendi ülkesinin değil aynı zamanda dünyanın da vatandaşı konumuna gelmiştir. Bu durum ona dünyada yaşanan savaş, açlık, ekonomik kriz, deprem, terör saldırıları gibi pek çok olayda duyarlı olma, eleştirel düşünme vb. birçok vasıfa sahip olma sorumluluğunu da yüklemiştir. Tüm bunlar bireyin ulusal yerine küresel bir vatandaşlık eğitimi alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Örneğin Boobekova (2001)'nin “*Türkiye ve Kırgızistan İlköğretim Sistemleri'nin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*” başlıklı çalışmasında, Sovyet iktidarı döneminde Kırgızistan'da eğitimin amacının, toplum için çalışan, toplumun çıkarını kendi çıkarından üstün tutan, Lenin ideolojisini benimseyen vatandaşlar yetiştirmek olduğu, bugün ise eğitim sisteminin amacının vatandaşlarının çok yönlü gelişimini sağlama, kendi kültürüne ve başka ulusların kültürüne saygılı, vatansever, çalışkan, bilinçli, kendini sürekli geliştiren bireyler yetiştirmek olduğuna değinilmektedir. Bu doğrultuda vatandaşlık anlayışı tek bir ulusa değil, dünya uluslarına yönelik olarak yeniden yapılandırılmıştır. Nitekim, küresel dünya vatandaşı olmanın hak ve sorumluluğunu kavrayan insanların sayısı artmadıkça, küresel sorunlarla başa çıkma da güçleşmektedir (Argüden, 2008).

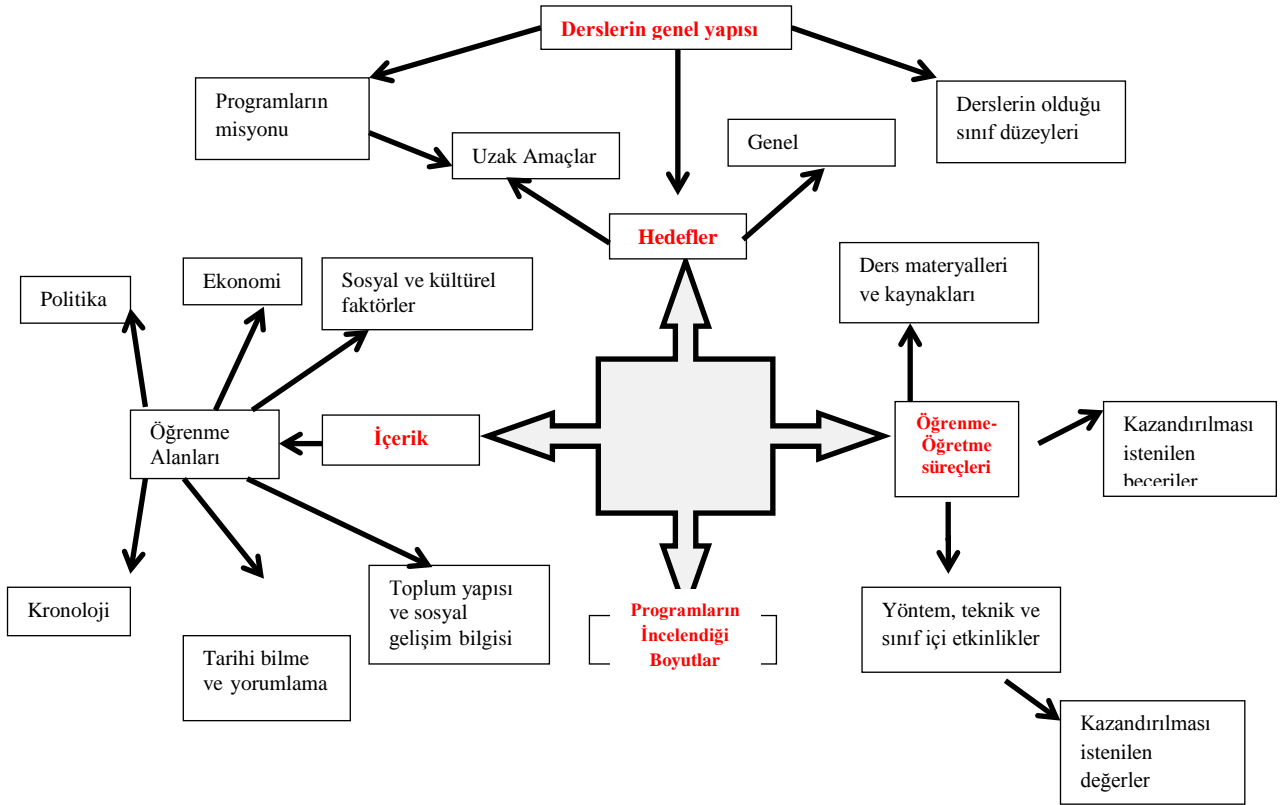
Ülkemizde vatandaşlık eğitimi, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi (Keskin ve Coşkun-Keskin, 2011), sosyal bilgiler dersi tarih, coğrafya gibi disiplinlerin ağırlıkta olduğu bir yapılanma içinde verilmektedir. Bunun dışında 8. sınıf düzeyinde vatandaşlık dersi ayrı bir ders olarak yer almaktadır. Çünkü ülkemizde National Council for the Social Studies kuruluşunun öğrenme alanları ve kriterleri sosyal bilgiler eğitimine şekil vermektedir (NCSS, 2010). Oysa Avrupa ülkelerine genel olarak bakıldığında çoğunda sosyal bilgiler dersinin sadece vatandaşlık eğitiminin verilmesine yönelik olarak planlandığı görülmektedir. Örneğin Türkiye'den farklı olarak İngiltere'nin sosyal bilgiler programı kapsamına giren tarih, coğrafya ve vatandaşlık dersleri ayrı dersler olarak okutulmaktadır (Gün, 2007). İngiltere'deki bu durum, bir diğer Avrupa ülkesi olan ve araştırmanın konusunu oluşturan Danimarka'da da böyledir. Danimarka, anayasal monarşiyle yönetilen, Avrupa Birliği üyesi olan, bünyesinde çok farklı etnik grupları barındıran, ekonomik anlamda güçlü ve gelişmiş olan bir ülkedir (Yüceer ve Coşkun Keskin, 2012). Bu nedenle çalışmada, demokratik ve toplumun değerlerine saygılı bireyleri yetiştirmeyi hedefleyen Danimarka'nın vatandaşlık eğitimi konusunda

programlarda var olan durumu betimlenerek alan literatürü oluşturma hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında Danimarka'nın Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Programı vatandaşlık eğitimi temelinde program geliştirmenin öğeleri olan hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutları bakımından incelenmiştir. Bu yolla ülkenin vatandaşlık eğitimi konusunda örnek alınabilecek durumlar betimlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmada, doküman incelemesi yapılmıştır. Bilindiği gibi doküman incelemesi hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Buradan hareketle çalışmada Danimarka'nın vatandaşlık eğitimi programları kapsamında incelemek amacıyla, ülkenin eğitim bakanlığı kaynaklarına ulaşılarak, 1993 tarihli Sosyal Bilgiler Programı (Samfundsfag) ve Tarih Programı (Historie) elde edilmiştir. Bu programların seçilmesindeki amaç; vatandaşlık eğitiminin bu dersler aracılığıyla verilmeye çalışılmasıdır. İncelenen dokümanlar; Danimarka'nın Odense Bölgesi'nde uygulanan sosyal bilgiler dersinin görüldüğü 7.-9. sınıf ve tarih dersinin görüldüğü 3.-9. sınıf düzeyleri ile sınırlıdır. Her iki program, program geliştirmenin dört temel boyutu (hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme) (Demirel, 2007) bağlamında ele alınmıştır. Bu boyutlar ele alınırken araştırma, ilgili programların vatandaşlık eğitimi konu ve alanlarıyla sınırlandırılmıştır. Aşağıdaki şekilde tarih ve sosyal bilgiler programlarının incelendiği program geliştirme öğeleri ve bunların alt boyutlarına yer verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmada İncelenen Program Geliştirme Sürecinin Öğeleri ve Alt Boyutları

Araştırma sürecinde gerek Sosyal Bilgiler Programı (Samfundsfag) gerekse de Tarih Programı (Historie) önce Danca'dan İngilizceye, sonra İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Programların Danca'dan İngilizceye çevrilmesi aşamasında Danimarkalı program uzmanlarından ve orada görev yapan Türk ve Danimarkalı sosyal bilgiler öğretmenlerinden ihtiyaç oldukça görüşülerek destek alınmıştır. Ayrıca araştırmacı, Danimarka'daki bazı okullarda öğretmenlik uygulaması dersi bağlamında gözlem yaparak bilgi notları almıştır. Bu bilgi notları de verileri bulgulama amacıyla kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında Danimarka eğitim sisteminde yer alan ve vatandaşlık eğitimi misyonunu üstlenen sosyal bilgiler ve tarih ders programlarının analizine yer verilmiştir.

Bu bağlamda çalışmada, program geliştirme sürecinde yer alan “*Sosyal bilgiler ve tarih dersinin yapısı ve misyonu, vatandaşlık eğitiminin verildiği sınıf düzeyleri, sosyal bilgiler ve tarih ders programının genel amaçları, içerikleri, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme boyutları*” ele alınmıştır.

Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersinin Yapısı ve Misyonu

Danimarka’da verilen Sosyal Bilgiler dersi, öğrencileri demokratik yaşama katmak amacıyla vatandaşlık bilgi ve becerilerini içeren bir yapıya sahiptir. Bu amaçla öğrencilere demokratik yaşama katılım için gerekli olan kurallar ve değerler kazandırılmaya, seçim yapabilme ve fikirlerini özgürce söyleyebilme hakkına sahip oldukları anlayışı kazandırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin, demokrasi ve özgürlük kurallarıyla birlikte, demokratik bir toplumun vatandaşı olmalarından doğan demokratik felsefeyi ve kuralları, zorunlulukları ve hakları bilmesi ve buna ek olarak demokratik ve anayasal ideallere ve demokratik kurallara uygulamada da saygı göstermesi beklenmektedir. Bu durum, demokratik topluma yetkin bir katılım için önkoşuldur ve vatandaşlık eğitiminin bu amaca büyük bir katkısı vardır (Samfundsfag, 2009).

Vatandaşlık eğitiminin diğer bir boyutunun yer aldığı tarih dersi ise, bireye kendi çevresinin ve toplumunun zaman içerisindeki dönüşümünü anlamasını sağlayan, ona tarihsel bilinç ve kimlik kazandıran bir misyona sahiptir. Tarih, toplumda değişime neden olan etmenleri, demokrasinin farklı biçimlerini, bireye verilen hak ve ödevleri ifade etmesi bakımından sosyal bilgiler dersi ile ilişkilendirilerek verilmektedir. Bunun dışında tarih dersinin genel amaçlarında yer alan tarihin öğrencide, yaşam koşullarına ve insan yaşamına dair bir anlayış geliştirmesi gerektiği; bu durumun, öğrencilerin bilgilerini geliştirip kendi kültürlerine ve diğer kültürlere yönelik tutum ve anlayışlarını ve doğal olarak insan etkileşimlerini arttırdığı ifadesi; vatandaşlık eğitimi açısından önemlidir (Historie, 2009).

Çünkü toplum içerisinde bireylerin ortak bir yaşam sürdürmesi ve birbirlerine yönelik olumlu tutumlar geliştirmeleri demokratik süreç açısından gereklidir.

Sınıf düzeyleri

Danimarka'da vatandaşlık eğitimi çerçevesinde verilen Sosyal Bilgiler dersi, okulların isteğine göre, 8. ve 9. sınıf düzeyinde veya sadece 9.sınıf düzeyinde okutulmaktadır. 10. sınıf düzeyinde de, yine okulun isteğine bağlı olarak görülmektedir. Bu düzeylerde sosyal bilgiler dersi disiplinler arası bir yapıya sahiptir; yani diğer sosyal bilimlere ait disiplinlerle ilişki içerisinde. 3.-9. sınıf düzeylerinde okutulmakta olan tarih dersi ise özellikle 7.-9 sınıf düzeylerinde vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olarak verilmektedir.

Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Programının Genel Amaçları

Danimarka'da Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla toplumun değerlerine saygılı, demokratik topluma aktif bir şekilde katılan ve yaşadığı toplumun gelişmesi için katkıda bulunan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede içerisinde sosyal bilgiler dersi kapsamında aşağıdaki genel hedefler programda yer almaktadır (Samfundsfag, 2009: 3):

- Vatandaşlık eğitiminin amacı, öğrencilere toplum ve toplumun tarihsel dönüşümü hakkında bilgi kazandırmak, öğrencilerin demokratik topluma aktif katılımını sağlamaktır.
- Eğitim öğrencilerin, toplumsal gelişime katkıda bulunmalarını sağlayacak uygun değerleri edinmelerinde ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede; toplumun bir parçası olarak, hem diğerlerini etkilemiş hem de diğerlerinden etkilenmiş bir şekilde, sosyal ve tarihsel perspektif içerisinde günlük yaşamı anlamalarına yardımcı olmalıdır.

- Eğitim, öğrencilere demokratik kurallara ve temel değerlere saygı duymayı öğretme ve uygulama konusunda katkıda bulunmalıdır.

Yukarıda ifade edilen sosyal bilgiler programının genel amaçları, topluma uyum sağlayan bireyler yetiştirmek için konuyla ilgili hem bilgi kazanmayı hem de aktif katılımı hedeflemektedir. Çünkü sosyal bilgiler dersi, özü gereği toplumu ve toplumu oluşturan bireyleri esas almakta ve onların topluma etkin katılımını sağlamaya yönelik gerekli bilgi ve becerileri onlara kazandırma noktasında pratik yapma imkânı sunmaktadır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, sosyal bilgiler dersine vatandaşlık eğitimi misyonunu yüklemektedir.

Ayrıca programda öğrencilerin topluma katılımı için, toplum hakkında bilgi edinmeleri ve bu konuda bir yetkinlik kazanmaları gerektiği ifade edilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, toplum ‘şimdi’ ile sınırlı değildir. Dolayısıyla öğrencilerin kendi toplumlarının geçmişini ve bugünü de öğrenmesi gerekmektedir. Çünkü her toplumun siyasi bakışı ve değer anlayışı tarihsel süreç içerisinde bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşümde insan önemli bir faktördür ve öğrencinin kendi eylemlerinin bu dönüşüm sürecine nasıl etkide bulunabileceğini görmesi önemlidir (Samfundsfag, 2009). Bu bakımdan vatandaşlık eğitimi kapsamında sosyal bilgiler dersi ile ilişkili olan tarih dersi de önemli bir misyona sahiptir. Bu çerçevede içerisinde aşağıda, programda yer alan tarih dersine ilişkin genel hedeflere değinilmektedir. Tarih eğitiminin amacı (Historie, 2009, s. 3);

- Öğrencilerin kronolojik bakış açısını geliştirmek, tarihsel bağlamda anlayışlarını ve bilgilerini arttırmak ve günlük yaşamlarında ve toplum yaşamında bu anlayışı kullanmak için onlara uygulama yaptırmaktır.

- Tarih dersi öğrencilerin bilgilerini arttıracak, kültürlerine ve diğer kültürlere yönelik tutum ve anlayışlarını ve doğal olarak da insan etkileşimlerini geliştirecek şekilde yaşam koşullarına ve insan yaşamına dair anlayışlarını geliştirmelidir. Öğretim, öğrencilere tarihi alan bilgisini görme ve denetleme fırsatı sağlamalı ve onlara süreklilik ile değişim anlayışını genişletme imkânı tanımalıdır.
- Öğretim; öğrencilere, tarihsel bilinç, tarihsel kimlik ve zamanı anlama yeteneği kazandırmalıdır.

Yukarıda ifade edilen tarih dersinin genel amacı, daha önce de ifade edildiği gibi, toplumların zaman içerisindeki dönüşümünü öğrenci açısından anlaşılır kılmaya ve onlara kronolojik bir bakış açısı kazandırmaya çalışmaktır. Bunun dışında tarih öğrencide, insan yaşamına ve insanın yaşamını etkileyen koşullara yönelik bir anlayış oluşturarak insanlar arasındaki etkileşimi arttırmayı; onlarda tarihsel bilinç ve kimlik kazandırmayı hedeflemektedir.

Görüldüğü üzere vatandaşlık eğitimi kapsamında sosyal bilgiler dersinde özellikle “demokrasi, özgürlük ve saygı” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar temel alınarak öğrencilere demokratik yaşama katılım için gerekli olan kurallar ve değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bunun dışında demokrasinin gelişimi açısından tarih dersi aracılığıyla toplumunun siyasi ve sosyal alandaki tarihsel dönüşümü, öğrenciler için anlamlı kılınmaya çalışılmaktadır.

Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Programının İçerik Boyutu

Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini teori ve uygulamada; düşünce özgürlüğü, demokrasi, ekonomik gelişim, ideolojiler, politika, medya, kişisel gelişim ve anayasa gibi konular oluşturmaktadır. Dolayısıyla içerik doğrultusunda vatandaşlık eğitimi; demokratik

kural ve değerleri uygulamayı bilen, bu kural ve değerlere saygı gösteren bireyler yetiştirme misyonunu yüklenmiştir. Bu misyonun gereği olarak bireyleri topluma katmak için demokrasinin tarihsel bakış açısını, gelişimini ve yapısını içeren konulara yer verilmektedir. Örneğin, konuşma ve din zgrlğnn Danimarka toplumunda nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı gibi (Samfundsfag, 2009).

Danimarka'nın Sosyal Bilgiler ğretim Programında içeriğin verildiği yapı, öğrenme alanlarıdır. Bu bağlamda ders kapsamında aşağıdaki üç öğrenme alanına odaklanıldığı görülmektedir (Samfundsfag, 2009, s. 4) :

1. *Politika- G, Karar Verme ve Demokrasi*
2. *Ekonomi- retim, İstihdam ve Tkretim*
3. *Sosyal ve Kültürel Faktörler- Sosyalleşme, Kültür ve Kimlik*

Bu ğrenme alanlarından özellikle “**Politika- G, Karar Verme ve Demokrasi**” ve “**Sosyal ve Kültürel Faktörler- Sosyalleşme, Kültür ve Kimlik**” ğrenme alanları sosyalleşmeye ve demokrasiye ilişkindir. **Ekonomi-retim, İstihdam ve Tkretim** ğrenme alanı ise vatandaşlığın bir başka yönü olan bireyin ülke ekonomisi ve kalkınmasına katkısına, bireyin üretici ve tüketicisi olarak toplumdaki rolüne yöneliktir. Aşağıda bu üç öğrenme alanının içeriğine ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

1.Politika- G, Karar Verme ve Demokrasi:

Bu ğrenme alanı çerçevesinde öğrenciler; demokrasi kavramına, Danimarka'da demokrasinin gelişimi ile vatandaşların sosyal ve siyasal haklarına ilişkin bilgi edinmekte ve Danimarka'daki önemli değişimlerin (tarım toplumundan endüstri toplumuna, endüstri toplumundan küreselleşen topluma ya da krallık yönetiminden demokrasiye geiř³) farkına varmaktadırlar (Samfundsfag, 2009).

³ Bu bilgi, Danimarka'daki Sosyal Bilgiler dersi öğretmeninden elde edilmiştir.

Bunun dışında içerikte; Danimarka siyasal sistemi ve Danimarka hükümetinin temel yönetim kurallarına, muhafazakârlık, liberalizm, sosyal liberalizm ve sosyalizm gibi klasik siyasi ideolojilerin ana fikirlerine; siyasi görüşlerin yaş, cinsiyet, etnik köken ve din ile sosyal ve ekonomik durumlarla nasıl bağlantılı olabileceğine; Danimarka vatandaşlarının hak ve sorumlulukları başta olmak üzere, demokratik sistemde yasanın vatandaşlar için önemine; demokrasi ve güç arasındaki ilişkiye; bununla ilgili olarak siyasi karar vermede Danimarka ve AB arasındaki etkileşime; politik sistemde siyasi aktörlerin, vatandaşların; yerel, ulusal ve küresel düzeyde siyasi karar vermeleri ile bunun siyasi katılımlarını nasıl etkileyebileceğine; siyasi haberlerin siyasi süreci nasıl etkileyebileceğine, bu bağlamda kitle iletişim araçlarının siyasi rolüne; Danimarka'nın AB ve içinde yer aldığı uluslararası organizasyonlarla olan ilişkisine odaklanılmaktadır (Samfundsfag, 2009).

2.Sosyal ve Kültürel Faktörler- Sosyalleşme, Kültür ve Kimlik

Her birey bir toplum içerisinde doğar, o toplum içerisinde sosyalleşir ve kimlik kazanır. Dolayısıyla öğretim, öğrencilerin sosyalleşme sürecine katkıda bulunmalıdır. Bu fikir paralelinde öğrenme alanının odak noktasını; sosyal gruplar, bireyler, gruplar arası ilişkiler ve çatışmalar, farklı yaşam koşullarına ve değerlere sahip bireylerin birbirini algılayış biçimleri, kültür ve alt kültür, din, etnik köken, cinsiyet ve milliyet konuları, kültürel çatışma ve kültürel karşılaşma, modern toplumdaki çatışmalar, toplumsal yaşama katılım ve eğitimin sosyalleşmedeki rolü gibi konular oluşturmaktadır (Samfundsfag, 2009).

Bu öğrenme alanında konular, özellikle farklı etnik yapıdan gelen bireylerin bir arada yaşaması çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu durum ise ülkenin çok kültürlü yapısı ile ilişkilidir. Danimarka, bünyesinde Arap, Türk vb. birçok milleti barındıran ülkelerden

birisidir. Bu durum ortak yaşam açısından toplumdaki bireylerin birbirini anlaması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda öğretim, öğrencilerin karmaşık sosyal yapı içerisinde uyum göstermesi ve farklılıkları anlaması konusunda beceri kazanmalarını sağlamalıdır. Dolayısıyla öğretimde, günlük yaşamda karşılıklı etkileşim içerisinde ve farklı yaşam koşullarında yaşayan bireylerin birbirlerini anlamalarını sağlayan yaşam biçimleri, kurumlar ve inançlar ile insanların kendini ve diğerlerini nasıl algıladıkları üzerine yapılan tartışma oldukça önemlidir. Öğrenciler bu şekilde bilgi ve beceriyi edinip, birbirlerinin davranışları, fikirleri ve inançlarını saygıyla karşılayabilirler. Bu bakımdan öğretim, öğrencilerin toplum içinde yapıcı bir şekilde ve açık fikirlilikle hareket etmesini sağlamalıdır (Samfundsfag, 2009).

3. Ekonomi- Üretim, İstihdam ve Tüketim

Ekonomi, toplumların refahı açısından önemli bir yere sahiptir. Toplumlarda görülen birçok çatışmanın sebebini ekonomi oluşturmaktadır. Ekonomi yaşamımızın içindedir, dolayısıyla günlük yaşamda bir tüketici olarak ekonomiyle iç içe olan öğrencilerin toplumun ekonomik gelişimini anlaması, gündelik yaşamını anlamlandırması açısından önemlidir. Bu bağlamda da 9. sınıf düzeyinde bu öğrenme alanının odak noktasını ekonomik döngü, ekonomik yapı, refah toplumu, ekonomiye dayalı çıkar ilişkileri, küresel ekonomi, kaynakların devamlılığını sağlamak oluşturmaktadır. 10. sınıf düzeyinde ise 9. sınıf düzeyinde olduğu gibi ekonomik yapı, ekonominin devamlılığı ve çıkar ilişkileri ve buna ek olarak, bireyin ekonomik döngüye nasıl katkıda bulunacağı ve ekonomik yapıyı nasıl etkileyeceği ve ülkenin ekonomik koşullarından nasıl etkileneceği konularına yer verilmektedir (Samfundsfag, 2009).

Vatandaşlık eğitiminin diğer bir boyutuyla ilgili olan Tarih dersinde yer alan konular ise; Danimarka tarihinde gerçekleşen dönüşümler, Danimarka'nın bugünkü sınırlarında yaşanan olaylar, ülkenin bölgesel ve küresel gelişimi, Danimarka'nın diğer kültürlerle olan

ilişkisi, insani destek, ekonomik gelişim, barışın varlığının korunması gibi işlevleri olan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Birleşmiş Milletler (UN) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşlar vb.dir. Tarih dersinde dikkat çekici konulardan biri de ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırılarıdır (Historie, 2009). Hristiyan ve Müslüman kültürünün birlikte yaşadığı, vatandaşlar arasında kutuplaşmaya yol açan 11 Eylül saldırıları çerçevesinde; terörizm, kültürel çatışma ve savaş konuları ele alınmaktadır. Tarih dersi programına (2009) göre bu konular, farklı etnik yapılardan oluşan ülkelerde, özellikle demokratik değerler açısından bireylere uzlaşma, saygı, hoşgörü ve kültürler arası iletişim becerileri kazandırması bakımından ele alınması gereken konulardandır.

3.-9. sınıf düzeyinde okutulmakta olan tarih dersinde ise şu üç öğrenme alanına yer verilmektedir (Historie, 2009):

- *Toplumun Yapısının ve Sosyal Gelişiminin Bilgisi,*
- *Kronoloji,*
- *Tarihi Bilme ve Yorumlama*

Vatandaşlık eğitimi ile ilişkisi bakımından özellikle 7.- 9. sınıf düzeyinde “*Toplumun Yapısının ve Sosyal Gelişiminin Bilgisi*” öğrenme alanı çerçevesinde toplumda meydana gelen dönüşümler, demokrasi, bireye verilen hak ve ödevler ele alınmaktadır. Öğrenme alanında ele alınan başlıca konular ise demokrasi, göç, kültürel karşılaşma ve toplumun yaşam koşullarıdır. Bu bağlamda derste Danimarkalı olmanın ne anlama geldiği, kültürlerin göç aracılığıyla karşılaşmalarının olumlu ve olumsuz sonuçları ya da Danimarka’da Despotizm’den Demokrasi’ye geçiş süreci gibi konular ele alınmaktadır.

“*Kronoloji*” öğrenme alanı çerçevesinde ise toplumsal anlamda geçmişin ve şimdinin bir karşılaştırılması yapılmaktadır. “*Tarihi Bilme ve Yorumlama*” öğrenme alanında da geçmişin yorumunu yapma, geçmişini anlamak adına tarihi sorular oluşturma

temeldir. Görüldüğü üzere tarih dersinde yer alan öğrenme alanlarından “*Toplumun Yapısı ve Sosyal Gelişim Bilgisi*” vatandaşlık eğitimi ile ilişkisi bakımından sosyal bilgiler dersi ile direkt bağlantılıyken, “*Kronoloji*” ve “*Tarihi Bilme ve Yorumlama*” öğrenme alanları daha çok kazanılması gereken yorumlama ve anlamlandırma becerileri açısından bu ders ile ilişkilidir.

İçerik yazma yaklaşımı açısından incelendiğinde, ülkede *sarmal programlama yaklaşımı* ile *konu ağı-proje merkezli* yaklaşımın kullanıldığı söylenebilir. Bilindiği gibi *Konu Ağı- Proje Merkezli Program Yaklaşımı*’nda öğrencilere konuların ağı bir harita gibi çıkartılıp verilir ve belirli zamanlarda projenin hangi aşamasında olmaları gerektiği söylenir. Bu yaklaşımda konuların içeriğine öğrenciler kendi kendine ya da gruplar halinde karar verir. Konular, projede ulaşılan bilgilerle sınırlı olur. ‘Sarmal Yaklaşım’da ise farklı sınıf düzeylerinde, konuların yeri ve zamanı geldikçe tekrar tekrar öğretilmesi söz konusudur (Demirel, 2007). Danimarka’daki programlarda da, ayrıntısı aşağıda görüleceği üzere, projeye dayalı tekniklere ağırlık verilmekte ve bir alt sınıf düzeyindeki işlenen bir konu, bir üst sınıf düzeyinde daha karmaşık, zor, geniş ve ayrıntılı bir şekilde yeniden ele alınmaktadır.

Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersi Programının Öğrenme-Öğretme Süreçleri

Bu başlık altında eğitim sürecinde yer alan *yöntem ve teknik, öğrenciye kazandırılması ön görülen beceri ve değerler ile ders materyalleri ve kaynakları* gibi unsurlara değinilmektedir.

Yöntem ve teknik: Daha önce de vurgulandığı gibi vatandaşlık eğitiminin konularını, sosyal yaşam ve toplumsal olaylar oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitim sürecinde toplumsal öğelerin sınıfa taşınması ve öğrencinin bu doğrultuda yaşama dair çeşitli deneyimler edinmesi esastır. Öğretimde öğrencilerin ilgisini çekmek amacıyla

problem temelli öğretim, projeye dayalı öğretim ve sınıf içi tartışmaları gibi çeşitli öğretim biçimlerine odaklanılmaktadır.

Problem temelli öğretim ile öğrencilerin uygulamada, konu ve sorunların formüle edilmesinde, günümüz toplumsal olaylarından ilham alarak şaşırtıcı sorular ortaya koyması beklenir. Bu çalışmalarda öğretmen ve öğrenciler konuya birlikte karar verir ve bu şekilde de öğrenci konuya dâhil edilmiş olur. Öğretmen, öğretimde bütün sorumluluğa sahip olmakla birlikte gerek konu ve problemleri oluşturmada gerekse de sonuçların sunulmasında öğrenciye kılavuzluk eder (Samfundsfag, 2009).

Ayrıca vatandaşlık eğitiminde problem temelli öğretimin yanı sıra *proje çalışmalarına ve sınıf tartışmalarına* odaklanılmaktadır. Öğrenciler yapılan bu aktivitelerle sürece dâhil olmakta, toplumsal problemlerle karşı karşıya gelip sorunlara farklı boyutlardan bakarak eleştirel düşünebilmekte, kendi bakış açılarını ortaya koyabilmektedirler. Bu bağlamda öğretimde öğrenci merkezliliğin esas olduğu görülmektedir.

Problem temelli öğretim çerçevesinde çeşitli konularda *proje çalışmaları* yapılmaktadır. *Proje çalışması*, öğrencinin sürece dâhil olmasında son derece önemlidir. Çünkü öğrenci bu süreç boyunca kendi fikir ve ilgilerini, deneyimlerini araştırmaya katma imkânı bulmaktadır. Ülkede *proje çalışması* her sınıf düzeyinde olmakla birlikte, 9. sınıf düzeyinde okulu bitirmek amacıyla zorunlu olarak yapılmaktadır.

Aşağıda daha önce ifade edilen öğrenme alanlarına ilişkin olarak *problem temelli öğretim, proje çalışması ve sınıf tartışması* yöntem ve teknikleri çerçevesinde gerçekleştirilen etkinlik örneklerine yer verilmektedir.

Örnek 1: Sosyalleşme, Kültür ve Kimlik öğrenme alanına dair (Samfundsfag, 2009, s. 46):

...Cinsiyet algısı konusu ele alınırken, ilk olarak cinsiyet algısının nasıl yaratıldığına ilişkin farklı bakış açılarını öğrencilere göstermek için, derste cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklarla ilgili dokümanlara, kızlar ve erkekler arasında var olan eğitim ve meslek seçimi konusundaki istatistiklere, cinsiyete yönelik basmakalıp reklamlara yer verilebilir. Bu çalışma, konuya yönelik farklı bakış açılarının yer aldığı *sınıf tartışmasını* beslemek için muhteşem bir fırsat sunar. Bu tartışma için kadın itfaiyeci ve erkek hemşire olan veliler derse katılıp deneyimlerini paylaşabilirler. İkinci olarak işgücü piyasasında kadın ve erkek ayırımına yönelik bir çalışma yürütmek için sınıf kızlar ve erkekler olarak iki gruba ayrılabilir. İki grup öğretmenin seçmiş olduğu materyallerden hareketle *problem* üzerinde çalışır ve çalışmanın sonunda herkes elde ettiği verileri sınıfta sunar.

Örnek 2: Ekonomi, Üretim ve Tüketim öğrenme alanına dair (Samfundsfag, 2009, s. 46):

...Küçük sınıflarda ev halkının bütçesi, yaptığı harcamalar, yiyecek tüketimi, ev halkının satın alma gücü gibi konular ele alınır. Bu amaçla öğrenciler marketleri, mağazaları ziyaret edip veri toplayabilirler. Market veya mağaza müdürüyle birebir görüşme yapıp verileri kayıt altına alabilirler. Bunun dışında öğrenciler arz ve talep kavramlarını, bunların fiyatlandırmadaki etkisini kavramalıdır. Bu onların para mekanizmasını anlamalarını sağlar. Bu doğrultuda öğrencilere, ev halkının tüketim yönüyle ekonomik büyümeyi etkileyen taleplerinin üretimi nasıl etkilediğine dair örnekler vererek ekonomik dünyaya ilişkin bir bakış açısı kazanması sağlanmalıdır.

Bunların dışında özellikle demokrasi, toplumun demokratik gelişimi, yaşam koşulları, savaşlar, Danimarka'nın yasaları gibi konuların ele alınmasında; araştırma, tartışma,

inceleme, empati ve örnek olay ve gezi aktivitelerinden de faydalanılmaktadır. Örneğin tartışma etkinliği yaparken, öğrenciler şu sorulara yanıt bulmaya çalışabilirler (Historie, 2009, s. 39):

- Yasayla birlikte Danimarkalı vatandaşlara verilen hak ve ödevler nelerdir?
- Mutlakiyetin yerini alan demokratik hükümet biçimine yönelik tartışmalar nelerdir?
- Bu açıklamalar zaman içinde değişti mi? Eğer öyleyse nasıl ve niçin?
- Demokratik hükümet yapısı nasıldır ve nasıl gelişmiştir?
- Niçin başlangıçta oy verme hakkı sadece erkeklere aitti?
- Bugünün Danimarka toplumunda kurumların rolü nedir?
- Demokrasinin ortaya çıkma öyküsü nasıldır?
- Demokratik bir sistem nasıl olmalıdır?

Bu çalışmayı yaparken öğrencilerin şu aktiviteleri yapması sağlanabilir (Historie, 2009, s. 39):

Öğrenciler;

- Monarşinin sona erişini anlatan eski ve yeni kitapları inceleyebilir, karşılaştırma yapabilirler,
- Vatandaşların hakları ve ödevleri ile ilgili Temel Yasa'nın Hükümleri'ne ilişkin bölümleri okuyup tartışabilirler,
- Tarihi dönemleri anlatan müzeleri ziyaret edebilirler,
- Bir anayasa hazırlayabilirler,
- Avrupa boyutunda ve küresel boyutta demokrasi üzerine araştırma yapabilirler.

Okullarda öğrencinin vatandaşlık eğitimi temelini oluşturan, demokrasi anlayışını uygulama alanı bulduğu ve fikirlerini özgürce ifade edebildiği çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Bunlardan biri de *öğrenci konseyleridir* (Samfundsfag, 2009). Öğrenci konseyleri küçük sınıfların (2.-5. sınıf düzeyindekiler) ve büyük sınıfların (6.-9. sınıf düzeyindekiler) yer aldığı iki farklı gruptan oluşmaktadır. Bu konseylerde öğrenciler okulla ilgili eksik gördükleri ya da eleştirdikleri konulara yönelik değişiklikler yapmakta ve tartışarak birlikte karara varmaktadırlar.⁴

Materyal ve Kaynaklar. Sosyal bilgiler programında belli başlı materyaller olarak; *kitaplar, makaleler, gazeteler, ansiklopediler, bilgisayarlar ve medya içerikli araçlar, internet, video/ film, resim, ses ve metinleri birleştiren veri tabanları, elektronik sözlükler, simülasyonlar, oyunlar, web blokları* kullanılmaktadır.

Öğretmen ve öğrencilerin ders sürecinde kitaplar dışında kullanabileceği çeşitli materyaller bulunmaktadır. Öğrenciler, sözgelimi siyasi bir probleme yönelik araştırma yaparken konuyla ilgili siyasi görüşlerin yer aldığı uygun kaynakları (makaleler, gazetelerdeki yorumlar) bulabilir, bu kaynakları yorumlayıp tartışmada bu yorumları kullanabilirler (Samfundsfag, 2009). Bunun dışında görsel materyal olarak bilgisayarları ya da medya içerikli araçları kullanabilirler. İnternet aracılığıyla bilgi alışverişinde bulunabilirler. İnternet üzerinden sosyal konuları ve sorunları indirilebilirler. Özellikle küçük sınıflarda *internet*, bilgi almada ve öğrencinin adaptasyonunu sağlamada önemli bir yere sahiptir. *Video/film, resimler, ses ve metinleri birleştiren veri tabanları, ansiklopediler ve elektronik sözlükler* bilgiye ulaşmada ve araştırma yapmada öğrenciye fırsatlar sunar. Ancak öğrencinin; bilginin değerini, güvenilirliğini ve tutarlılığını değerlendirebilmesi gerektiği bilinci, öğrenciye bu süreçte kazandırılmalıdır.

⁴ Bu bilgi, Danimarka'da görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmeninden elde edilmiştir.

Sosyal bilgiler programına (2009) göre elde edilen bilginin yayılması sürecinde yani proje sunumunda şekillerin, çizimlerin ve resimlerin bir araya getirildiği multimedya programlarının yanı sıra öğretimde öğrencilerin deneyim kazanmasını sağlamak amacıyla bir diğer araç olarak *simülasyonlar ve oyunlar* kullanılabilir.

İletişimde ise e-mail, *dünyanın bir ucundan diğer ucuna*⁵ öğrenciler arasındaki soruları, bilgileri, deneyimleri ve görüşleri hızlı bir şekilde iletmek için kullanılabilir. (Samfundsfaq, 2009).

Tarih dersinde ise kullanılan başlıca materyaller; *tarihi öyküler, tarihi atlaslar, kitaplar, makaleler; tarihi fotoğraflar, klipler, filmler, çizgi filmler, tarihi oyunlar* gibi bilgi teknolojisi temelli materyallerdir.

Daha öncede belirtildiği gibi tarih aracılığıyla öğrenciye kazandırılması gereken unsurlardan biri de tarihsel kimliktir. Tarihsel kimliği kazandırmada *tarihi öyküler* ayrı bir yere sahiptir; çünkü tarihi öyküler, tarihi oluşturan insanlar hakkındadır ve empati ile kimlik oluşturmak için açık fırsatlar sunar (Historie, 2009). Aynı zamanda öyküler aracılığıyla tarih, öğrenci için daha anlaşılır bir hale gelir.

Bu ders ile öğrencilerin eleştirel düşünme ve farklı bilgi kaynaklarını değerlendirme yetenekleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu düzeyde öğretim için seçilmiş olan öğrenme kaynakları; öğrencilerin analiz etme, sorular formüle etme, değerlendirme ve açıklama yapma, yorumlama ve üretme yeteneklerini geliştirmeye olanak verir. Dolayısıyla süreçte *bilgi teknolojileri, görsel materyaller* vb. kullanılmaktadır. Bunun dışında öğrenciler *iletişim teknolojileri* aracılığıyla elde ettikleri bilgiyi video sunumları, ses kaydı gibi araçlarla arkadaşlarına aktarabilir ya da internetten *tarihi fotoğraflar, klipler, filmler, çizgi filmler, tarihi oyunlar* vb. görsel medya araçlarını indirerek geçmişi birebir yaşayabilir;

⁵Araştırmacı Notu: Danimarka'da eğitim sisteminde internet kullanımı önemli bir yere sahiptir. Çoğu öğrenci dünyanın öbür ucundaki insanlarla yazışarak bilgi alışverişinde bulunmaktadır.

internet aracılığıyla, tarihle ilgili çeşitli makalelere ve istatistiklere ulaşabilirler. Bu şekilde onlar öğretim sürecine dâhil olmuş olurlar.

İletişim teknolojileri dışında öğrencilerin geçmişi birebir, canlı olarak yaşayabilecekleri *müzeler ve sergiler*, onların tarihi anlamasında önemli olan öğelerdendir. Danimarka'da kültürel ve tarihi müzeler ülkenin dört bir yanına dağılmıştır ve tarih öğretiminde deneyim sağlaması ve geçmişin izlerini sürmesi açısından öğrenciye zengin fırsatlar sunmaktadır. Bir diğer alternatif olarak *E-müzeler* ise ülkenin dört bir yanındaki müzelere daha kolay ulaşılmasını sağlamaktadır (Historie, 2009). Tüm bunların dışında öğrencilerin tarihi objelerin birebir benzerlerin bulabilecekleri *dükkânlar* da bulunmaktadır. Bu araçlar tarih öğretiminde öğretmene yardımcı olmaktadır.

Görüldüğü üzere ülkede klasik öğretim materyallerinin yanı sıra ağırlıklı olarak teknoloji destekli materyaller kullanılmaktadır. Bu sayede öğrenme süreci sınıf dışında da gerçekleşmektedir.

Kazandırılması ön görülen beceri ve değerler. Sosyal bilgiler ve tarih programında, öğrencilerin kazanması gereken beceriler olarak *uzman okuma, eleştirel düşünme, probleme yönelik sorular formüle etme ve değerlendirmelerde bulunma, başkalarının fikirlerine saygı gösterme, tarihsel kimlik ve bilinç* gibi çeşitli beceri ve değerler vurgulanmaktadır.

Uzman okuma becerisi, öğrencinin probleme ilişkin metinleri anlayıp yorumlayabilmesi açısından önemlidir. Bu becerinin kazanılabilmesi için de öğretmenin derse ilişkin gerekli kavram ve terimleri öğrenciye öğretmesi gerekmektedir. Örneğin, 'refah' kavramı çerçevesinde öğrenci, refah devletinin özelliklerini tarif eder; refah toplumu olan ve olmayan devletler arasında ayırım yapar; refah politikasına yönelik bakış

açılarını yorumlar, siyasi tartışmaları sonuçlar ve belki de refah devletinin gelişmesi için kişisel bir yol sunabilir (Samfundsfag, 2009).

Problem tespit etme becerisine yönelik olarak ise öğrenci bir probleme ilişkin çalışma ortaya koyarken, öncelikle problemi net bir şekilde tespit edebilmeli, probleme yönelik kavramları net ortaya koyabilmeli, gerekli materyalleri toplamalı ve problemi formüle edebilmelidir.

Danimarka'nın vatandaşlık eğitiminde, öğrencilerin toplumsal süreçte yer alması için toplumun yorumunu yapabilecek ölçüde *eleştirel düşünmeye* yönelik bir bakış açısına sahip olmaları gerektiği; bu bakış açısını da önemli sosyal konular üzerine yapılan tartışmalar aracılığıyla ortaya konan farklı fikir ve anlayışlarla kazanabilecekleri vurgulanmaktadır (Samfundsfag, 2009).

Danimarka çok kültürlü yapıya sahip bir ülke olduğu için, bireylerden farklı bakış açılarına saygı duymaları ve birbirlerine karşılıklı anlayış göstermeleri beklenmektedir. Çünkü kimi zaman farklı anlayışa sahip öğrenciler, yeni bakış açılarını ortaya koyma konusunda tartışma sürecini kesintiye uğratabilir. Bu yüzden öğrenenlerin konuyu tartışabilmesi için *birbirlerinin fikrine saygı duyması*, bunun da öğretim aracılığıyla sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla programda öğrencinin farklı bakış açılarını görmesi, gerekli deneyimleri edinmesi ve kendi bakış açısını tartışmak için bir fırsata sahip olması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Samfundsfag, 2009).

Öte yandan bireyler toplum içerisinde farklı kimliklere sahip *ulusal bilinç kazanma* değerinin yeri oldukça önemli görülür. Çünkü bireyin kim olduğunu belirleyen, içinde yaşadığı toplumdur. Bireyin kim olduğunu, nereden geldiğini ona gösteren ise tarihtir. Bu bağlamda tarih kişiye bir kimlik kazandırılması gereklidir (Historie, 2009).

Öğrenciye kazandırılması gereken bir diğer değer ise *tarihsel bilinç*dir. Tarihsel bilinç, bugünü anlamak adına geçmişe başvurmak anlamına gelir. Tarih, öğrencilerin bu bilince sahip olmasını sağlar. Bu da ancak onların kendi yaşamlarının ve toplumların yaşamlarının nasıl şekillenmiş olduğunu gösteren konu ve temalarla gerçekleşebilir. Ders belirli ölçüde geçmişte yaşamış insanların düşünceleriyle, hisleriyle, yaşam koşullarıyla ve ilişkileriyle şekillendirilmelidir. Buradaki amaç, toplum üzerinde ve toplumsal değişimde etkisi olan insanı açıklamaktır. Örneğin; Fransız Devrimi, farklı arka plana sahip, sosyal değişimi gerçekleştiren insanları konu alır. Böylelikle öğrenciler bu değişimi yaşamış insanlara yönelik bir bakış açısı kazanır (Historie, 2009).

Sosyal Bilgiler ve Tarih Ders Programının Değerlendirme Boyutu

Danimarka’da her okul, değerlendirmeyi nasıl yapacağına kendisi karar verir, bu anlamda okullara tam bir özgürlük sağlanmıştır. Bazı okullarda yılda bir ya da iki kez öğrencinin değerlendirilmesine ilişkin yazılı bir rapor sunulur, bazı okullarda ise öğretmenler öğrenci ve öğrencinin ailesiyle sık sık yüz yüze gelerek, onun okuldaki durumu ve sorunları hakkında düzenli görüşmeler yapar.⁶ Yapılan değerlendirmeyle öğrencilerin kendi öğrenmesi ile ilgili sorulara cevap verilmiş olur. Bu noktada değerlendirmede, öğretmenin kendi öğretimi ile ilgili dürüst davranması önemlidir.

Değerlendirme araçları, öğrencinin öğrenme sürecindeki dayanıklılığını ve zayıflığını göstermeye yardımcı olur. Böylelikle öğrenciler öğretmenleriyle birlikte kendi öğrenmelerindeki gelişmeleri takip edebilirler. Bu amaçla portfolyolar hazırlanabilir. Öğrencilerin aktiviteleri; test, gözlem, ölçme ve değerlendirme araçları yoluyla değerlendirilebilir. Test, çok önemli bir değerlendirme aracıdır. Örneğin, öğretmen “*Ülkenin başında kim var ve parlamentoda kaç parti temsil ediliyor?*” sorusunun cevabını

⁶ Bu bilgi, Danimarka’da görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmeninden elde edilmiştir.

öğrencilerin öğrenip öğrenmediklerini bilmek istiyorsa, test yoluyla bu bilgiye ulaşabilir. Değerlendirme hem sözel hem de yazılı olarak ortaya konulabilir (Samfundsfag, 2009).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal Bilgiler Dersi kapsamının geniş olması ve bireye dünya hakkında genel bilgi kazandırması açısından Türkiye’de ve birçok ülkede ilköğretim seviyesinde zorunlu olarak okutulan bir derstir. NCSS’in belirlediği öğrenme alanları çerçevesinde tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset vs. gibi sosyal bilim alanlarının konuları ile birlikte vatandaşlık eğitime ilişkin konular da ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Danimarka’da ise Türkiye’den farklı olarak sosyal bilgiler dersi tamamen vatandaşlık eğitime yönelik olup, tarih, coğrafya gibi dersler ayrı ayrı disiplinler şeklinde okutulmaktadır. Sosyal bilgiler programının yanı sıra tarih programında da vatandaşlık eğitimi konularına yer verilmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Danimarka, Almanya (Gazibey-Sağlam, 2004) ve İngiltere (Gün, 2007) gibi birçok Avrupa ülkesinde sosyal bilgiler kapsamına giren tarih, coğrafya ve vatandaşlık derslerinin ayrı dersler olarak okutulduğu, özellikle sosyal bilgiler dersinin, vatandaşlık eğitimi kapsayacak şekilde öğrenciye sunulduğu görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre Danimarka’nın vatandaşlık eğitiminin hedefinde; bireyin kendi toplumunu tanıması ve tarihini bilmesi, topluma katılım için gerekli olan becerileri edinmesi ve demokratik değerlerle donanmış etkin yurttaşlar yetiştirilmesi gibi ulusal amaçlar yer almaktadır. Ayrıca Danimarka eğitim sisteminin genel amaçlarında ülkenin çok kültürlü bir yapıya sahip olmasının bir sonucu olarak kendi kültürünün yanı sıra diğer kültürleri tanıma da önemli görülmektedir. Benzer şekilde çok kültürlü bir yapıya sahip olan Almanya’nın eğitim sisteminin amaçlarında da “*Başka milletlerin, toplumların ve kültürlerin yaşama hakkını ve bağımsızlıklarını tanıyabilme*” (Gazibey-Sağlam, 2004) ifadesi yer almaktadır. Bu bağlamda küreselleşmenin de etkisiyle toplumlararası, kültürler

arası ilişkilerin artmasının, eğitimde “çok kültürlülüğü” önemli hale getirdiği söylenebilir. Nitekim, Gay (1994)’a göre kültür kavramının doğasında, sosyal sınıf, din, dil ve etnik köken gibi farklılıklar vardır. Bireylerin bu farklılıklar konusunda erken yaşlarda eğitilmesi, gelecekte küresel toplumun etkili birer üyesi olarak yetiştirilmeleri açısından yararlıdır. Sözü edilen ayrılıklar; toplumların kutuplaşmasına, insanların birbirleriyle etkileşimlerinin kesilmesine ve toplumdaki uzaklaşmalara neden olmaktadır (Akt. Cırık, 2008). Bu nedenle Türkiye’nin eğitim sisteminde de, küreselleşmenin zorunlu bir sonucu olan toplumlar ve kültürler arası ilişkiler çerçevesinde, çok kültürlülüğe gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

Danimarka eğitim sisteminde vatandaşlık eğitimi kapsamında sosyal bilgiler ve tarih dersinde özellikle “demokrasi, özgürlük ve saygı” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar çerçevesinde bireye demokratik yaşama katılım için gerekli olan temel değerler, kurallar ve beceriler (eleştirel düşünme, farklılıklara saygı gösterme gibi) kazandırılmaya çalışılmaktadır. Okulda verilen vatandaşlık eğitimi aracılığıyla öğrenciler hak ve sorumluluklarının farkında olup topluma etkin katılan demokratik bireyler haline gelebilmektedirler. Ancak bu değer, kural ve becerilerin kazandırılması noktasında teorinin yanında bireye uygulamanın da yaptırılması gerekmektedir. Paykoç’a (1991) göre demokratik bir vatandaşın istenilen düzeye gelmesi için de eğitim sistemi içerisinde bu değerlerin neler olduğu uygulamalarla, öğrenciye gösterilmelidir. Yoksa değerleri bilgi düzeyinde öğretmek bu değerlerin kazanılacağı anlamına gelmez (Akt. Güven, 2008). Bu anlamda Danimarka’da okullarda öğrencinin vatandaşlık eğitiminin temelini oluşturan demokrasi anlayışını uygulama alanı bulduğu ve fikirlerini özgürce ifade edebildiği çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Bunlardan biri de öğrenci konseyleridir. Bu konseylerde öğrenciler okula yönelik değişiklikler yapmakta ve tartışmak istedikleri konularda birlikte karara varmaktadırlar. Bu şekilde yapılan uygulamayla, daha önce de vurgulandığı gibi,

öğrenciye kazandırılması hedeflenen beceri ve değerler sadece teori düzeyinde kalmayıp öğrenci açısından daha kalıcı hale getirilmektedir.

Danimarka'nın Sosyal Bilgiler Öğretim Programında üç öğrenme alanı yer almaktadır. Bu öğrenme alanlarında ise vatandaşlık eğitimi bağlamında şu konu ve kavramlara yer verilmektedir: demokrasi ve gelişimi, vatandaşların siyasi ve sosyal hakları, ülkenin siyasi sistemi, siyasi görüşlerin yaş, cinsiyet, din ve etnik köken ile bağlantısı, Danimarka'nın AB ile olan ilişkisi, sosyal gruplar, gruplar arası ilişkiler, kültürlerin birbirlerini algılayış biçimleri, ekonomi, ekonomiye yönelik çıkar ilişkileri, bireyin ülke ekonomisi ve kalkınmasına katkısı, bireyin üretici ve tüketici olarak toplumdaki rolü. Bunların dışında terörizm ve çok kültürlülük konularına oldukça yoğun olarak yer verilmektedir. Programda en dikkat çekici hususlardan biri -daha öncede belirtildiği gibi- “*terör*” konusuna özellikle de 11 Eylül saldırılarına yer verilmesinin “*Barış Eğitimi*” ile ters düşmesidir. Yani çok kültürlü bir yapıya sahip olan ülkede bu tür konuların ele alınması Müslüman kesime düşmanca bir bakış açısı ile bakmaya neden olmaktadır. Bu durumun sonucunda Müslüman kültüründen gelen bireyler zor durumda kalmaktadırlar. Bu, çok kültürlü yapıya sahip olan ve eğitim sisteminde çok kültürlülüğe vurgu yapan bir ülke olan Danimarka ve farklı etnik kökenden gelen insanlar açısından dikkate alınması gereken bir durumdur. Çünkü yeryüzünde yaşayan tüm insanların etkileşimine dayanan küreselleşmede, etkileşimin sağlıklı olması için bireylere eğitim yoluyla bilgi, beceri ve davranışlar kazandırılırken; dürüst olma, adil olma, başkalarının bakış açısı ile bakma, sorumluluk sahibi olma, dayanışma, farklılıklara saygı gösterme ve hoşgörülü olma gibi değer ve becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Bu değer ve becerilerin kazandırılması için de Sosyal Bilgiler dersi kapsamında “*Barış Eğitimi*”ne yer verilmesi gerekmektedir (Coşkun, 2008).

Araştırma sonucunda dikkat çeken diğer bir önemli konu ise Danimarka'nın demokrasiyi temel alan vatandaşlık eğitiminde; problem temelli öğretim, proje çalışması, sınıf tartışması, grup çalışması gibi öğrenciyi aktif kılan yöntem ve teknikleri yoğun bir şekilde kullanmasıdır. Nitekim Shafer'e (1987) göre; Almanya'da demokrasi eğitimi alanında önemli bir kişi olan Wolfgang Hilligen, bu eğitimin başarılı olması için dört ilke önermektedir. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir (Akt. Yeşil, 2004, s. 37):

1. Sınıfta açık toplum yapısı oluşturma,
2. Öğrencilere grup çalışmaları yaptırma,
3. Öğrencilere araştırmacı ve çözümleyici yaklaşım kullandırtma. Sorunların çözümü için bireysel çalışmalar yaptırma,
4. Öğrencilerin kendi ilgi ve sorunlarını başlangıç noktası olarak almalarını sağlama.

Bahsedilen bu ilkelere, Danimarka eğitim sisteminde genel olarak uyulmaktadır.

Problem temelli öğretim, öğrencinin yaşama dair deneyimler edinmesi açısından son derece önemlidir. Çünkü bunun aracılığıyla öğrenciler günlük hayatta karşılaşacağı problemlere ilişkin çözüm önerileri sunabilmekte, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini ortaya koyabilmektedirler. Bunun yanı sıra problem temelli öğretim, öğrencilerin işbirliğine dayalı öğrenmelerini de geliştirerek, onların problemi takım çalışmasıyla çözerek takım içerisinde sorumluluk alma becerilerini de geliştirmektedir (Akt. Gültekin ve diğerleri, 2007). Bu şekilde öğrenciler, topluma etkin bir şekilde katılmakta, ortaya çıkan sosyal, siyasal, ekonomik problemlere eleştirel ve yaratıcı bir bakış açısıyla çözüm önerisi getirebilmektedirler. Problem temelli öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrenciler konuya birlikte karar vermekte, böylece öğrencinin sürece aktif katılımı sağlanmaktadır (Samfundsfag, 2009). Bu yolla öğretim sürecinde öğrenci merkezde olmaktadır. Bu tür bir eğitim anlayışına Türkiye'de "Yapılandırmacılık"la geçildiği ancak bu yaklaşımın

uygulanması konusunda çeşitli sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Çünkü yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere, yapılandırmacı yaklaşımın öğretmene ve öğrenciye yüklediği roller kadar bu rollerin öğrenme ortamına nasıl yansıtılacağı, öğrenme sürecinin nasıl planlanması gerektiği ve öğretmenin bu konuda yeterli donanıma sahip olup olmaması durumu başlıca eleştiri konularıdır (Hazır-Bıkmaz, 2006). Bu konuda MEB'nin eksiklikleri giderici ve uygulamayı iyileştirici çalışmalar yapması; uygulayıcı olan öğretmenleri bu tür bir süreci nasıl uygulayacakları konusunda eğitmeleri önerilebilir.

Danimarka'nın vatandaşlık eğitiminde öğrencinin sürece aktif katılımını sağlayan ve süreçte önemli bir yere sahip olan bir diğer etkinlikte *proje çalışmasıdır*. Çünkü öğrenci bu süreç boyunca kendi fikir ve ilgilerini, deneyimlerini araştırmaya katma imkânı bulmaktadır. Ülkede *proje çalışmaları* her sınıf düzeyinde yapılmakla birlikte, 9. sınıf düzeyinde okulu bitirmek amacıyla zorunlu olarak yapılmaktadır. Türkiye'de ise bu yaklaşım süreçte tasarım olarak yer almamakta, etkinlik olarak bulunmaktadır. Türkiye'de de yapılandırmacılık kapsamında öğrencilere *proje çalışmaları* yaptırılmakta, ancak uygulama öğrencinin sürece aktif katılımını sağlayamamaktadır. Çünkü *proje ödevi* öğrenciler tarafından internette çıktısı alınacak ya da anne babaların çocukları için yapması gereken bir ödev olarak görülmekte dolayısıyla etkinlikten istenen sonuç elde edilememektedir. Bu çerçevede öğrencilerin öğrenme bağlamlarında yer alan velilerin yapılandırmacı eğitim konusunda yeteri kadar bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çünkü çocuğun bilgiyi yapılandığı yer sadece okul değildir. Bu süreç okul dışında da devam etmelidir. Bu yüzden bu konuda yeteri kadar bilgiye sahip bilinçli velilere ihtiyaç vardır (Coşkun-Keskin, 2007). Dolayısıyla öğrencinin öğrenme sürecinde olumsuzluk yaratan, onları pasif kılan "*proje ödevleri velilerin yapması içindir*" anlayışını ortadan kaldırmak için velilere ve öğretmenlere konuyla ilgili gerekli eğitimi vermek gerekmektedir (Yüceer ve Coşkun- Keskin, 2012).

Araştırma sonucunda Danimarka'nın vatandaşlık eğitiminde öğrencilerin yaparak yaşayarak sürece dâhil oldukları görülmüştür. Öğrenciler gözlem, deney ve incelemeler yaparak sürece aktif bir şekilde katılmakta, okul kampları ve geziler aracılığıyla bir tarihi mekânı yakından görme fırsatına sahip olmakta ve çağın bilgisayar ve internet gibi teknolojilerinden yararlanabilmektedirler. Bu durum ise etkili bir vatandaşlık eğitimine zemin hazırlamaktadır.

Öte yandan Danimarka'da her okul değerlendirmeyi nasıl yapacağına kendisi karar vermektedir. Bazı okullarda yılda bir ya da iki kez öğrencinin değerlendirilmesine ilişkin yazılı bir rapor sunulmaktadır, bazı okullarda ise öğretmenler, öğrenci ve öğrencinin ailesiyle sık sık yüz yüze gelerek, onun okuldaki durumu ve sorunları hakkında düzenli görüşmeler yapmaktadır. Böylelikle velinin eğitim sürecine katılımı sağlanmaktadır. Türkiye'de de velilerle öğrencilerin genel durumuna ilişkin yüzeysel olarak görüşmeler yapılmaktadır. Bu yüzden veli katılımının desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça/References

- Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış. Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16, 9-27.
- Alkın, S. (2007). *İngiltere ve Türkiye’de ilköğretim programlarındaki vatandaşlık eğitiminin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Argüden, Y. (2008). Küreselleşmeyi yönetebilmek: Küresel vatandaşlık eğitimi. *Önce Kalite Dergisi*, 40-42.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi (2010). *Avrupa Konseyi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi Şartı*. CM/Rec(2010)7 sayılı tavsiye kararı ve açıklayıcı not. Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayınları
- Boobekova, K. (2001). *Türkiye ve Kırgızistan ilköğretim sistemlerinin karşılaştırılması olarak incelenmesi (1. Kademe)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 27-40.
- Coşkun-Keskin, S. (2007). *Sosyal bilgiler derslerinde empati becerilerine dayalı öğretim tekniklerinin kullanılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Coşkun, S. (2008). Çocuk ve barış: Çocuklar nasıl bir dünya istiyor? Safran M., Dilek D. (Ed.), *21. yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi içinde* (s.286-301). İstanbul: İnsan yayınevi
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. 10. Baskı. Ankara. Pegem A Yayıncılık

Gazibey-Sağlam, D. (2004). *Almanya’da Gymnasium 5.,6, ve 7/8. sınıf tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi programlarının amaç ve içerik açısından incelenmesi.*

Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü:
İstanbul

Gün, E. S. (2007). *Türkiye ve İngiltere ilköğretim 4. ve 5. sınıflar sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Gültekin, M., Karadağ, R. ve Yılmaz, F. (2007). Yapılandırmacılık ve öğretim uygulamalarına yansımaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*, 50-528

Güven, A. (2008). Demokratik vatandaşlık ve tarih eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (2)*, 337-350.

Hazır-Bıkmaz, F. (2006). Yeni ilköğretim programları ve öğretmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 39*, 97-116.

Historie (2009). *Tarih.* http://www.uvm.dk/~media/Publikationer/2009/Folke/Faelles%20Maal/Filer/Faghaefter/090707_historie_12.ashx adresinden 14.05. 2009 tarihinde edinilmiştir.

Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 25-30.

Karaman Kepenekçi, Y. (2008). *Eğitimciler için insan hakları ve vatandaşlık.* Ankara: Ekinoks Kitapevi

Keskin, Y. ve Coşkun-Keskin, S. (2011). Amerika Birleşik Devletleri. İçinde C. Öztürk (ed.), *Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları* (s.73-104). Ankara:

Pegem A

MEB (2005). *Sosyal bilgiler 4.-7. sınıf programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

National Council for the Social Studies (NCSS) (1992): National Curriculum Standards for Social Studies: Executive Summary. <http://www.socialstudies.org/standards/execsummary> adresinden 08.03.2009 tarihinde edinilmiştir.

National Council for the Social Studies (NCSS) (2010): National Curriculum Standards for Social Studies: Chapter 2—The Themes of Social Studies. <http://www.socialstudies.org/standards/strands> adresinden 31.12.2012 tarihinde erişilmiştir.

Oruç, Ş., ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal bilgiler öğretimi alanında yapılan tez çalışmaları, Selçuk Üniversitesi, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 121-132.

Safran, M. (2008). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayınevi

Sağırlı, M.. (2005). Bir konu alanı olarak vatandaşlık bilgisi. İçinde E. Töre Temiz (ed.), *Vatandaşlık Bilgisi* (s. 10-26). İstanbul: Lisans Yayıncılık

Samfundsfag. (2009). *Sosyal Bilgiler*. http://www.uvm.dk/~media/Publikationer/2009/Folke/Faelles%20Maal/Filer/Faghaefter/090709_samfund_12.ashx adresinden 14.05.2009 tarihinde edinilmiştir.

Ulusavaş, M. (tarihsiz) *Temel yurttaşlık eğitimi (global boyutlu, karşılaştırmalı bir çalışma)*. http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/144138815_17-TEMEL%20YURTTA%20C5%9ELIK%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0.pdf adresinden 12.12.2011 tarihinde edinilmiştir.

Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*.5 (1), 35-41.

Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yılmaz-Önkür ,Ş. (2004). *Fransız eğitim sisteminin ilköğretim ikinci kademesinde (college) uygulanan sosyal bilgiler programının analizi ve Türkiye'deki programlarla karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul

Yüceer, D. (2011). *Danimarka ve Türkiye'de uygulanan sosyal bilgiler programlarının analizi ve karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Sakarya

Yüceer, D. ve Coşkun-Keskin S. (2012). Danimarka ve Türk Eğitim sistemlerinin ilköğretim düzeyinde karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31 (1), 325-349